

25 Fugová forma

Fuga je nejvýznamnější polyfonní imitační forma

Vyskytuje se samostatně, nebo jako součást cyklu či vyšší formy

Fugu dělíme podle počtu hlasů, počtu témat, obsazení, druhu comes, stavby subjektu

Fuga se skládá z *expozice* (sledujeme stavbu *subjektu*, *reperkusi*, *dux*, *comes*, *protivětu*, *spojky*, *mezivěty*, *expozice* může být *prostá a rozšířená*, *fuga reálná*, *tonální*, *modulující*). *provedení* (užívá jinou tóninu než hlavní či dominantní, práci s tématem, modulace, redukce hlasů). a *závěru* (subjekt je opět v hlavní tónině, užívá těsny a prodlevy)

Spřízněné formy a temíny (*chorální fuga*, *fughetta*, *barokní invence*, *fugato*)

Historie. Etymologie, vývoj (*kánon*, *moteto*, *ricercar*)

Nejvýznamnější autoři a díla (baroko, klasicismus, romantismus, 20. stol.)

Definice

Fuga je několikadílná (nejčastěji třídílná) polyfonní forma, vybudovaná na základě imitací tématu (nejčastěji jednoho), které prochází všemi podle určitých pravidel.

Význam

Je jednou z nejvýznamnějších forem evropské hudby. Je zahrnuta v dílech téměř všech skladatelů (nejvíce v období baroka), bývá vnímána jako parametr techniky a mistrovství.

Výskyt

- jako samostatná skladba (Scarlatti: Kočičí fuga)
- jako část cyklické skladby (Bach: Temperovaný klavír I, II obsahuje dvojice Preludium-Fuga. Toccata a fuga d-moll. Mozart: Requiem - Kyrie - fuga se stálou protivětou)
- je částí kombinované formy (Bach: klavírní partita c moll, 1. věta)

Druhy

- podle počtu hlasů (2-6, nejčastěji 3 - 4).
- podle počtu témat (1-4, nejčastěji 1). Fuga s 1 tématem se nazývá *jednoduchá*, *simplex*, se 2 *dvojitá* - *duplex*, se 3 *trojitá* - *triplex*, se 4 *čtyřnásobná* - *quadruplex*
- podle obsazení *instrumentální*, *vokální* či *vokálně-instrumentální*
- podle změn tématu v comes, tzv. podle odpovědi průvodčího (*tonální*, *reálná*)
- podle stavby stavby tématu (*modulující*)

Stavba

Fuga má obvykle 3 díly - *expozici*, *provedení* a *závěr*. Díly do sebe vplývají bez zřetelného oddělení

Expozici zahajuje **téma**, tzv. **subjekt** (výrazné, zejm. *hlava*, neperiodické, lichý počet taktů).

Téma prochází postupně všemi hlasy, tzv. **reperkuse** (je *výhodná* je téma stále dobře slyšet, např. např. T, A, B, S).

Téma se nazývá **dux** (vůdce,) je-li v hlavní tónině a **comes** (průvodčí), je-li v dominantní tónině. Ve chvíli, kdy nastupuje další hlas, nazýváme pokračování předešlého hlasu **protivětou**. Je-li protivěta uváděna s tématem vždy ve stejné podobě, je nazývána **stálou**

Po zaznění dvojice dux - comes přichází obvykle **spojka**, po expozici všech hlasů následuje obvykle **mezivěta**. Je-li téma při uvedení v comes pozměněno (některé intervaly v tématu jsou přizpůsobeny tónině), nazýváme fugu **tonální**. Je-li téma zachováno beze změny, nazýváme fugu **reálnou**. Pokud téma moduluje, nazýváme fugu **modulující**.

Pokud téma zazní pouze tolikrát, kolik je hlasů, jedná se o expozici **prostou**. Pokud téma zazní vícekrát, tzn. po uvedení ve všech hlasech se znovu objevuje, jedná se o expozici **rozšířenou**.

Běžné odchylky od přísné stavby expozice:

- změněné pořadí reperkuse (např. dux - comes - comes - dux)
- comes nastupuje v subdominantní či jiné tónině, popř v oktávě (tzv. oktávová fuga)
- comes obsahuje změnu tónorodu, augmentaci či diminuci

Provedení se vyznačuje uvedením tématu v **jiné než hlavní či dominantní tónině** (obvykle v paralelní. Dvojice dux - comes je střídána mezivěťmi. Častá je redukce hlasů, práce s tématem, modulace, sekvence, prodlevy, diminuce, augmentace, těсны aj.

Závěr začíná nástupem tématu v **hlavní tónině**. Charakteristické jsou těсны a prodlevy. Závěr bývá vyvrcholením fugy.

Běžné odchylky:

- ne vždy je závěr zřetelný
- vyvrcholení přichází již v provedení a závěr je pouze kódou
- u barokních fug je závěr vybočuje do subdominantní tóniny

Spřízněné formy a termíny

chorální fuga – v průběhu citace chorálu

fughetta – drobná fuga méně závažného obsahu

barokní invence – drobná, volně zpracovaná fuga

fugato – pouze náznak fugy

Historie

fuga = lat. běh. Termín se objevuje od 14. stol., v dnešním slova smyslu od 17. stol.

Vývoj

ve vokální hudbě **kánon** a **moteto** (kánon v oktávě a kvintě, moteto více témat)

v instrumentální hudbě 16. stol. **ricercar** (dále **fantasia**, **canzona**, **capriccio**, **toccata**, **tiente**)

Následuje **redukce počtu témat** a ustálení modelu **expozice-provedení-závěr**.

Nejvýznamnější autoři a díla

Baroko

Sweelinck, Frescobaldi

Bach: Wohl temperierte klavier I, II

Hudební obětina

Umění fugy (v nejsložitější nedokončené části 3. téma B-A-C-H)

(na téma B-A-C-H Liszt, Schumann, Roussel, Reger)

Scarlatti Kočičí fuga

Černohorský (Laudetur Jesus Christus)

Klasicismus (odklon) Haydn, Mozart,

Beethoven: Sonáta As op. 110, B op. 106,

Velká fuga B pro sm. kv. op.133 (dvojitá fuga

kombinovaná s variacemi),

9. symfonie (Finale), Missa solemnis (Credo)

Rejcha (36 klavírních fug – typ volné fugy – fantazie)

Romantismus (uvolnění pravidel)

2 proudy 1) návaznost na Bacha: Schumann, Mendelssohn-Bartholdy, Brahms

2) návaznost na Beethovena: Berlioz, Liszt (varh. Preludium a fuga na téma

B-A-C-H), Strauss

Smetana, Dvořák, Fibich (fugy a fugata)

20. stol.:

Hindemith (Ludus tonalis – 12 fug), Šostakovič (24 preludií a fug)

Novák (Podzimní symfonie – kombinace fugy se sonátovou formou, Májová symf. (trojitá fuga), Vycpálek